

Унук Багдановіча?..

Анатоль Трафімчык (“Верасень”, №16 (2017), с. 241)

Арцёмаў А. Скрозь кіламетры: вершы і пераклады. Мінск: Кнігазбор, 2016. 66 с.

Сплачывайця доўг.

Ехаў я чыгункай. Сўстрэціўся з
нейкім пажылым ягомасьцем; раз-
гаварыліся. Сам ён родам с туль-
скай губэрні, жыве у Пецярбурзе,
а кожнае лета праводзіць у Белар-
усі. Бываў ён у Крыме на Каў-
казе, знае заганіцу.

— Толькі відзе такой харошай,
такой ціхай прыроды ні бачыў я —
казаў ягомасьць. — Ваш край гэта
дзіўная казка, дзіўная краса кры-
ецца у яго пагурках, гаях, лугах
і рэках. Такое тут усё у вас спа-
койнае, ціхае, задумчвае, такое
паэтычнае, такое ўсё, як французы
кажуць «bon ton», што я кожнае
лета цягнуся, каб дыхнуць вашым
паветрэм, пацешыць вока вашымі
відамі.

Юры Верэщачка, “Наша Ніва”, 1913, №26-27. С. 1-2.

“Прывітанне! Я – Аляксей Арцёмаў, беларускі паэт рускага паходжання (гучыць, га?)”, – так прадстаўляецца нядаўні першакніжнік, фіналіст конкурсу беларускага ПЭН-цэнтра для маладых літаратараў, “шорт-лісціст” прэміі “Дэбют”, тульскі творца (туляк? але не туляга!), такой іпастасцю больш вядомы ў Беларусі, чым у Расіі, на сваім сайце з характарыстычнай назвай¹. Паэт гадоў пару як увайшоў у беларускую літаратурна-медыйную прастору праз публікацыі ў перыёдыках – “Маладосць”, “ЛіМ”, “Верасень”. А летась ён саспеў для кнігі. Яна выйшла ў серыі “Кнігарня пісьменніка” (што само па сабе самавіта) і, здаецца, звярнула на сябе ўвагу (прынамсі пра гэта сведчыць вышэйадзначаны поспех).

Назва выдання – “Скрозь кіламетры” – толькі на першы погляд адназначная: нібыта гаворыць пра пераадоленне лірычным героем сцежак-дарожак, прапануемых у кнізе вершаў. Як той казаў, тэма не новая. Аўтар выступае як бы ў працяг традыцый. У тым ліку беларускай літаратуры. Успомнім класічнае:

Дарогі, вечныя дарогі!
Знаць, вам спрадвеку самі богі,
Калі красёнцы жыцця ткалі,
І вашы лёсы вызначалі,
Няма канца вам, ні супыну;
Вы жывы кожную часіну,
То задуменны, смутна строгі,
Як след захаванай трывогі,
То поўны чараў спадзявання,
То страхаў цёмнага знікання,

¹ Сайт Аляксея Арцёмава [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <http://paet.by/index.html>. Дата доступу: 13.04.2017.

Калі душа свой лёс працуе

І ноч нябыту зацяняе...²

Аднак знаходзіцца яшчэ адно, магчыма, меней ужывальнае “адгалінаванне” сэнсу – калі слова “скрозь” разглядаць у якасці прыслоўя. Тады яно мае значэнне “ўсюды” або “заўсёды, увесь час”³. Відаць, для кнігі А. Арцёмава пасуе больш менавіта апошняе. І тады хранатопныя па сутнасці кіламетры паўстаюць не толькі і не столькі перад лірычным героем.

Ці не хочаце купіць гадзіннік вы?

Ён стары – бадай, не менш за сто гадоў.

Дзед яго рамантаваў, як быў жывы,

Я ж нядаўна папраўляў прыбор nanoў:

Механізм заводзіў, чысціў цыферблат...

У камплекце ключ аддам і гіры дзве.

Толькі стрэлкі вырваў я даўно з-пад шкла,

Каб не бачыць, як згарае ўласны век.

(“Гадзіннік”, с. 32)

Сам жа паэт у гэтых нетрах кіламетраў “шукае дарогу да сінняй вады” – так называецца адзіны раздзел арыгінальных вершаў у выданні (другі – “Смугой пакрыліся нябёсы...” – перакладны). Прычым, пачынаючы ўжо ад назвы раздзела, пошук той пахне дэнам. Як слушна заўважыла Наста Грышчук, “герой ніколі не выступае актыўным удзельнікам хоць якога дзейства. Ён заўжды – “чалавек за камерай”. Калі ж размова заходзіць пра яго самога, герой гэтаксама застаецца ў нерухомаці: за шклянкай віна, перад вогнішчам, у сузіранні наваліныцы...”⁴

Я чую, як недзе далёка

Маленькая птушка пяе.

Вітаю цябе, валавока⁵!

Вітаю напевы твае!

(“Ляці, валавока!”, с. 5)

Такімі радкамі адкрываецца кніга. Характарыстычна!

У гэтым жа вершы паэт прыадкрывае таямніцу свайго ~~неіхічнага~~ комплексу “творчага метаду”:

Шукаў іх (сады, дзе... ўтульна заўжды. – А. Т.) у град і залеву,

Дарэмна хадзіў па зямлі,

І толькі птушыныя спевы

Надзеі згарэць не далі.

² Колас Я. Збор твораў. У 20 т. Т. 8. Паэма «Новая зямля» / рэд. тома М.І. Мушынскі; падрыхт. тэкстаў і камент. Э.А. Золавай; Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы. Мінск: Беларус. навука, 2009. С. 249.

³ Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы: Больш за 65 000 слоў / Пад рэд. М.Р. Судніка, М.Н. Крыўко; Афармленне А.М. Хількевіча. Мінск: БелЭн, 1996. С. 604.

⁴ Грышчук Н. Аляксей Арцёмаў. Скрозь кіламетры: Вершы, пераклады // Саюз беларускіх пісьменнікаў [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <http://lit-bel.org/by/library/aljaksjej-arcjomau.-skroz-kilamjetry-vjershy,-rjeraklady.html>. Дата доступу: 13.04.2017.

⁵ Заўвага. Валавока – невялікая лясная пеўчая птушка атрада вераб’іных шаравата-бурага колеру з кароткім, прыўзнятым хвостом (Тлумачальны слоўнік беларускай мовы [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <http://www.skarnik.by/tsbm/11686>. Дата доступу: 13.04.2017).

З прыведзеных радкоў відаць, што лірычны герой пакінуў марны пошук і засяродзіўся на сузіранні. А верш, які даў назву раздзелу, лакалізуе топас дарогі: “...Дзе віецца Бярэзіна цёмнай змяей...” (с. 24).

Агулам паэзію А. Арцёмава можна выразіць наступнай тэзай: усходнія матывы заключаныя ў традыцыйныя еўрапейскія вершаформы. Часам тыя матывы акрэсліваюцца выразна, нарошчваючы яшчэ адзін карань-прыдомак “лейт”⁶ – вядучы:

Я хутка знікну тут, сярод вады,
Каб праз стагоддзі рыбай нарадзіцца.

(“Маўчыць нападпрызрыстая вада...”, с. 9)

У сувязі з гэтай тэзай варта азнаёміцца таксама з вершам “Я – частка той шэрай масы, што кулю зямную таўхае...” (с. 39) пра фізічную “рэінкарнацыю” (даруйце аксюмарон) лірычнага героя ў грушы. Тым не менш паэтычны суб’ект захоўвае еўрапейскае, можна сказаць, матэрыялістычнае ўсведамленне канчатковасці свайго існавання:

Так! Мне не ажыць ніколі, ды толькі ўсцешаны буду,
Што я зрабіўся нарэшце маўклівым і шчырым дрэвам.

Таму лірычнаму герою баліць не толькі “за ўсе мільярды двухногіх” (У. Караткевіч – адзін з любімых аўтараў туляка), але і за раслінны свет (“Вяргіня”, с. 10).

Менавіта праз гэты боль асэнсоўваюцца жыццёвыя тэмы, якія так ці інакш зачэпілі паэта, турбуюць і не адпускаюць яго. Хай гэта будзе ці то каханне, ці то Чарнобыль, ці то – хіба самая прысутная тэма – пытанні жыцця і смерці.

Сімптаматычна, што аўтар нібы імкнецца “замедытаваць” боль. Але ўсё адно па-еўрапейску прарываецца нешта, якое знаходзіцца паміж пачуццямі і сэнсам і не мае адэкватнага наймення. А можа, і мае? – Паэзія.

Гарбата гарачая, даўкая
Ратуе ад даўніх турбот.
Ля ног задаволена каўкае
Мурлаты дагледжаны кот.

Паўзмрок жоўтай лямпай расквечаны,
Сумуе герань на акне...
Жыві, як умееш. І ўвечары
Ніколі не згадвай мяне.

(“Гарбата гарачая, даўкая...”, с. 30)

З гэтых радкоў таксама бачна, што А. Арцёмаў знаходзіць і новыя (ці прынамсі малараспаўсюджаныя) варыяцыі тэмы кахання. Нават знаёмыя яе вырашэнні маюць павеў свежасці. Напрыклад, вось як перадаецца сублімацыя:

Свавольныя словы сплятуцца ў радкі,
Запомніцца клавішам дотык рукі,
Але праз хвіліну якую
Агонь успамінаў апаліць душу.
Знянацку здаецца: не вершы пішу –
Жаночую шыю цалую.

(“Свавольныя словы сплятуцца ў радкі...”, с. 28)

⁶ Цікава, што ў нашай мове знаходзіцца амонім-неалагізм, які ўзыходзіць да англійскага “late” і азначае познюю стадыю камп’ютарнай гульні, калі героі ўжо дасягнулі высокіх узроўняў. Гэты, яшчэ адзін сэнс таксама дарэчны ў герменеўтыцы творчасці А. Арцёмава, таму што міжволі падмацоўвае якраз яе ўсходні кампанент.

У працытаваным творы прысутнічаюць яшчэ дзве распаўсюджаныя ў паэзіі А. Арцёмава рысы – (сама)іронія і элементы постмадэрнізму. Дзеля гэтага канцоўка верша вяртае даслоўнай згадкі (хаця тут аўтар і адыходзіць ад сваёй іманентнасці):

Але я не млявы лірычны герой.
Адказу няма? Дык па звычцы старой
Не нью (а іншы б заплакаў).
Няхай ты з каханым шчаслівы жывеш,
А я дапішу свой няскончаны верш
На радасць чытачкам з філфакаў.

Аднак, у прынцыпе, і ў адхіленнях ад традыцыйнага паэтычнага пісьма А. Арцёмава можна знайсці наследаванне. Ці ж не падышла б апошняму цытаванаму твору наступная характарыстыка, прымененая ў якасці паказчыка знойдзенага ў паэзіі Іосіфа Бродскага постмадэрнізму:

“...Поэт, однако, стесняется предстать в глазах читателя столь неправдоподобно идеальным, защищается иронией и самоиронией, подтрунивает над собой, целомудренно уводя главное в подтекст. Да и достаточно уязвимая позиция «брошенного» диктует свой этикет поведения.

<...> Как бы и не о себе самом говорит поэт, а о том, как все бывает в жизни, в человеческой судьбе, себя же будто вынося за скобки, «попутно» и «между прочим» сообщая о пережитом крушении любви”⁷.

Дадамо, што, як і ўказаны нобелеўскі лаўрэат, малады тульскі паэт у дадзеным выпадку напаўняе аўтапасмейванне (але не высмейванне) рэфлексіяй у квадраце – самааналізам над самааналізам.

Увогуле любая сучасная мастацкая творчасць, нават мэтанакіравана акадэмічная і традыцыяналісцкая, не можа пазбегнуць паралелей з вынікамі папярэднікаў. Так і ў паэзіі А. Арцёмава знойдзецца шмат “спасылак” – галоўным чынам, аднак, міжвольных – на класіку сусветнай культуры. Ці ж нельга параўнаць са славытым выразам Мюнхгаўзэна “Каханне – гэта тэарэма, якую трэба кожны дзень даказваць” наступныя радкі:

Кахаць – як будаваць вялікі дом:
Работу пачынаем з катлавана.
Капаем уначы, капаем днём,
Працуем і адказна, і старанна.

(“Кахаць – як будаваць вялікі дом...”, с. 29)

Знаходзяцца, канечне, і свядомыя моманты культуралагічнай інтэртэкстуальнасці. Напрыклад:

- “(Цярпі, Эўтэрпа гаваркая!)” (с. 18);
- “Гэй, Дыяніс, мяне прабяры...” (с. 19);
- “Не дойдзе да Тэначытлана ацтэкскі ваяр...” (с. 21);
- “...Чыгунка, быццам Стыкс, цячэ” (с. 30) і інш.

Прычым не на ўсе выпадкі нават у падрыхтаванага гуманітарнай адукацыяй чытача яе хопіць. Тады, як сёння модна казаць, Гугал вам у помач.

Пагодзімся: адзначаны вышэй традыцыяналізм у версіфікацыі не перашкаджае эстэтыцы твораў з разглядаемага выдання, не баналізуе яе і “ніякім чынам не ўплывае на арыгінальнасць верша”, прычына чаго, паводле крытыкі, бачыцца ў адсутнасці штампаў⁸.

⁷ Скропанова И. С. Русская постмодернистическая литература: Учеб. пособие. М.: Флинта: Наука, 1999. С. 184–185.

⁸ Грышчук Н. Што прэзентаваў беларускі кніжны рынак? // Звязда [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <http://zviazda.by/be/news/20170412/1492000384-shto-prezentavau-belaruski-knizhny-gynak>. Дата доступу: 13.04.2017.

Любы чытач, знаёмы з паходжаннем А. Арцёмава, несумненна, будзе прыглядацца да засваення паэтам беларускай мовы, яе розных узроўняў, але найперш лексікі. Тут варта адзначыць, што словы ў вершах жывыя, не механічна ўкладзеныя. Аўтар шукае і знаходзіць (відавочна, не абмяжоўваючыся слоўнікамі) лексічныя залацінкі: рахуй, покрыч, воглы, вокамгненны і г. д. Адмыслова не шукаў, але не здзівіўся б сачыненню паэтам лексічных новатвораў.

Адчуваецца, што для тульскага творцы блізкая пазіцыя расійскага класіка:

Поэзия —

та же добыча радия.

В грамм добыча,

в год труды.

Изводишь

единого слова ради

тысячи тонн

словесной руды⁹.

Затое – якія вобразы ўдаюцца! Вось толькі некаторыя:

-- “зорка далёкая зашаранела” (с. 15);

-- “чорна-белыя хмары, як пасмы / на зялёным ілбе Машука... / Заўтра сонца траву будзе пасвіць / пацячэ павуцінны рака” (с. 17);

-- “бо вясна – матуля маладая – / знічам зноў чырвоны небакрай” (с. 37) і да т. п.

Апошнія з працытаваных радкі аддаюць (магчыма, на ўзроўні суб’ектыўных адчуванняў) імажынісцкім маладнякізмам. Іх працяг яшчэ больш характарыстычны:

Лёд растане, і з яе далоняў

Жвавы сын саскочыць – красавік.

Малатком святла ён шпарка ўгоніць

У труну зімы апошні цвік.

(“Снег яшчэ на вопратку спадае...”, с. 37)

Уважлівае прачытанне вершаў А. Арцёмава дае падставы казаць, што аўтар мае ці не перманентны паэтычны светагляд і гэта яму дае магчымасць заметафарызаваць нават банальны быт. Як у наступным выпадку:

Вясна бяжыць па лужынах,

Святло цячэ ракою.

Мой свет хваробай звужаны

Да аднаго пакоя.

(“Вясна бяжыць па лужынах...”, с. 34)

Месцамі, аднак, адчуваецца пэўная штучнасць. Напрыклад: “ружавеюць ядвабныя цені” (с. 33). Тым не менш яе можна занесці ў разрад выдаткаў вытворчасці. Было б дзіўна, каб іх не было за сотні *кіламетраў* ад беларускай стыхіі пры наяўнасці такіх агрэхуў у большасці сучасных маладых літаратараў, якія становяцца на творчае крыло ў моўным асяроддзі радзімы. Да яго туляк працерабіўся *скрозь кіламетры*.

У сваю чаргу заўважым, што русізмаў (нават на ментальным узроўні) у творчасці А. Арцёмава меней, чым у Максіма Багдановіча. Што праўда, апошні не меў магчымасці, знаходзячыся ўдалечыні ад радзімы, звяраць праблемныя моманты са слоўнікамі, літаратурнымі кантэкстамі, натуральным асяроддзем, як сёння дазваляюць сучасныя сродкі камунікацыі.

⁹ Маяковский В. Собрание сочинений в двенадцати томах. Т. 4: Стихотворения 1926–1927. М.: Издательство «Правда», 1978. С. 29.

Цікава было чытаць прадстаўніка беларускай літаратурнай “дыяспары” праз прызму яшчэ аднаго пытання: “Якую рыфмоўку практыкуе аўтар?” Пры ўсім пры тым, што нярэдка пракідаюцца рыфмы чаканья, нават заезджаныя (накшталт “навошта / пошта”, “праклён / паштальён”, с. 44; “душу / пішу”, с. 28), відавочна, А. Арцёмаў імкнецца да свежасці сугуччаў, наконт удаласці якіх вырашаць чытачам:

А шчупак не бярэ, дык хоць бы
Перакінуцца з сябрам словам...
Неба шэрае на самоце
Ціха шэпча ў адказ: “Рыбно вам!”

(“Намярзае на ветры лёска...”, с. 45)

У сувязі з гэтым ізноў прыгадваецца Ул. Маякоўскі, які ганарыўся адсутнасцю паўтораў у рыфмах сваіх “лесвіц” (у адрозненне ад вершаў Сяргея Ясеніна – дарэчы, аднаго з паэтаў, любімых А. Арцёмавым, як гэта ні парадаксальна глядзіцца ў намі абазначаным кантэксте)¹⁰.

Аналогіі, асацыяцыі, пераклічкі... Сёння яны будуць у творчасці кожнага. Іх колькасць і якасць залежыць ад суб’екта-рэцыпіента, яго кругагляду і настрою на пэўны тэкст. Іншая справа, ці складваюцца яны ў свядома зададзеную тэндэнцыю. Яна якраз у А. Арцёмава не праглядаецца. Інакш гэты водгук можна было б назваць, да прыкладу, “Мэтры і кіламетры”.

Зрэшты, праведзеная напачатку паралель з Коласавымі радкамі неабавязковая. Як і належыць паэту, які ў Беларусі бывае нячаста (па яго ж прызнанні – гл. згаданы раней сайт), больш адчуваецца падабенства менавіта з Багдановічам. Зразумела, ніхто ні пад кога не падладжваўся. Усё адбылося само сабою. Натуральна. Дый з наскоку гэтага не ўлавіць. Бо яно прысутнічае хутчэй на метафізічным узроўні.

Зацярушаны снегам і соллю,
Засынае асфальтавы вечар
З марай сціплай: даведацца болей
Пра жыццё, пра нябыт чалавечы.

(“Зацярушаны снегам і соллю...”, с. 7)

Ці не блізкія ўрбаністычныя пейзажы (ізноў прабачце за аксюмарон) узнікаюць перад вачыма пры ўспамінах творчасці названага класіка?

Парасткі азначанага параўнання паспелі ўжо знайсці месца ў крытыцы. “Тая ж адасобленасць ад культуры, якую паэт узбагачае; тое ж кранальнае пакланенне жанчыне, прыўкраснай нават у ролі мучыцеля; той жа матыў згасання”¹¹. Такім чынам, рацыянальнаму супастаўленню беларускіх паэтаў, закінутых у рускамоўны асяродак, пачын пакладзены. У сувязі з гэтым іх духоўную роднаснасць хочацца карэлізаваць¹², як гэта рабіў Анатоль Сыс, называючы сябе сынам Купалы і братам Багдановіча. Такім

¹⁰ Што праўда, паводле слоў нядобразчыліўца апошняга Аляксея Кручоных, які напісаў літаральна наступнае, чаго немагчыма не працытаваць: «До чего небрежен порой, например, Маяковский, а и тот однажды заявил с гордостью: – “Вот как я честно работал: во „Всемирном сочиненном Маяковским“, нет двух одинаковых рифм!” Подражания, заимствования, перепевы и самоперепевы у Есенина так явственны, что даже критика, которая вообще-то к Есенину не в меру благосклонна, и та их отметила» (Кручоных А. Прodelки есенистов // Библиотека русской и советской классики [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://ruslit.traumlibrary.net/book/kruchenih-prodelki/kruchenih-prodelki.html>. Дата доступа: 13.04.2017).

¹¹ Грышчук Н. Аляксей Арцёмаў. Скрозь кіламетры: Вершы, пераклады // Саюз беларускіх пісьменнікаў [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <http://lit-bel.org/by/library/aljaksjej-arcjomau.-skroz-kilamjetry-vjershy,-rjeraklady.html>. Дата доступу: 13.04.2017.

¹² Ад “карэляцыя” – статыстычная ўзаемасувязь двух або больш выпадковых велічынь (паводле Вікіпедыі).

чынам А. Арцёмава можна ў нейкім сэнсе назваць дзедзічам апошняга з названых класікаў. Унукам?

Вялікая руская літаратура, як магутны, пасіянарны вір, прыцягнула да магнітнага поля свайго дыскурсу шматлікія культуры суседніх народаў. У першую чаргу славянскіх – беларусаў і ўкраінцаў. І вось – зваротны рух! Багдановіча ў дадзеным выпадку якраз не ўлічваем, бо ён быў беларусам па паходжанні. А тут – чыстакроўны рускі-расеец!

Канечне, існуе варыянт (небяспека?), што феномен А. Арцёмава – гэта выключэнне, калі не сказаць аномалія. Накшталт прыхамаці засваення албанскай мовы Вінцэсем Мудровым. *І якіх толькі аномалій не бывае на свеце!*

Разам з тым беларускім паэтам з Тулы выносіцца на парадак дня пытанне: хто наступны? Пара *сплываць доўг!*